

Hyvinvointivaltio ja tasa-arvopoliitiikka*

Marja Keränen

Tutkijoilla on ärsyttävä tapa puhua yleisistä ja teoreettisista kysymyksistä, joilla ei näytä olevan yhteyttä konkreettisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Lehtimiehet raastavat päätään kun jutusta ei synny uutista. Poliitikkojen ja hallinnon kannalta tutkijoiden puheet tuntunevat tyhjänpäiväisiltä, kun ne eivät välitä selviä yhteiskuntapoliittista relevanssia omaavia tuloksia. Eri ryhmien kielten erilaisuus turhauttaa kaikkia, myös tutkijoita. Koen tutkijan tehtäväksi — ei niinkään vastata kysymyksiin kuin — miettiä, miten kysymykset on asetettu, mistä ne tulevat, ja mitä seurauksia niiden asettamistavalla on vastaamiselle. Toivon, että hallinnon piirissä tehtäisiin hallinnon vaikutuksia arvioivaa tutkimusta. »Perustutkijana» koen tehtäväkseni tarjota näkökulmia, jotka etäännyttävät niistä, jotka koemme »luonnollisiksi» ja itsestäänselviksi.

Kysymykset tasa-arvosta liittyvät tiettyihin yhteyksiin, »puhemuotoihin», joiden taustaa selvitän. Tasa-arvo vakiintui sukupuolten suhteita jäsentäväksi käsitteeksi 1960-luvulla, siis noin neljännesvuosisata sitten. Sukupuolten suhteita on eri aikoina jäsennetty erilaisin käsittein ja ajattelutavoin. Tasa-arvoajattelu on muodostunut viimeisen 25-vuotiskauden hegemoniseksi ajattelutavaksi: kaikki kannattavat tasa-arvoa. Puhe sukupuolten suhteesta mielletään puheeksi tasa-arvosta. Ongelmalliselta näyttää kuitenkin, että tasa-arvo on mielletty kapeasti ja mekanistisesti. Tarkastelen tämän »puhumon» juuria.

Jotta vakiintunutta tapaa mieltää tasa-arvo voitaisiin arvioida suhteessa yhteiskunnalliseen muutokseen palaan sen ennakohtoihin ja taustaan. Tasa-arvon käsitteen juuria voi näin juhluvuoden kunniaksi löytää Ranskan vallankumouksen iskulauseista: vapaus, veljeys, tasa-arvo. Ne ilmentävät moderniksi kutsutun aikakauden ajattelua. Referoin hiukan Georg Henrik von Wrightin (1989) modernista kirjoittamaa artikkelia.

* Esitys on pidetty valtion tasa-arvotoimikunnan työseminaarissa 29.9. valtionhallinnon kehittämissä keskuksessa.

Modernin idea periytyy 1700-luvun valistuksen aikakaudelta. Sen iskusanaja olivat vapaus ja järki. Ihmisten nähtiin pyrkivän vapautumaan auktoriteetin ja perinteen kahleista. Valistus käsitettiin ihmisen ulospääsemiseksi hänen itsensä aiheuttamasta alaikäisyyden tilasta. Modernin alkuperään liittyy myös myöhäiskeskiajalta lähtenyt eksaktien luonnontieteiden synty ja nousu. Modernille ominaiseksi nähtiin »taikouden» katoaminen (Weberin käsite Entzauberung) ja rationalisoituminen. Yhteiskunnallisten asioiden hoito maallistui. Moderniin liittyi usko valistukseen ja edistykseen, asioiden jatkuvaan paranemiseen. Aikakäsitys oli lineaarinen. Edistyksen uskottiin demokratisoivan yhteiskunnallispoliittisen järjestyksen. Läntisessä maailmassa ajattelu johti parlamentarismiin institutionalisoitumiseen, ja siihen liittyen yleiseen äänioikeuteen, kansalaisyhteisöjen ja lehdistön vapauden ym. vahvistamiseen. Modernisoitumisen voimia olivat taloudellinen kasvu ja teknologian kehitys. Euroopan ja länsimaiden nousun hallitsevaan asemaan maailmanjärjestyksessä nähtiin tuottavan sivistystä ja edistystä koko ihmiskunnalle.

Ajattelutapa johdannaisineen on juurtunut vahvasti tapaamme hahmottaa yhteiskunnallisia muutoksia ja asioita ylipäätään. Kuitenkin sen uskottavuus ja hyväksyttävyyden on viime aikoina monesta syystä horjunut. Usko edistykseen ja valistukseen on kyseenalaistettu; lineaarinen aikakäsitys on menettänyt uskottavuuksensa, mikä heijastaa laajaa maailmankuvan muutosta. Edellistä kuvausta on ryhdytty nimitämään Suureksi Kertomukseksi, kollektiiviseksi fantasiaksi historiasta ja todellisuudesta. Se kuvaa yhteistä ajatteluumme, mutta samanaikaisesti painaa pois ja sulkee ulos toisenlaisia ajattelutapoja ja kokemuksia.

von Wright näkee modernin alkuperäisen edistysmyytin kuolleen, mutta sen kivettyneiden jäänteiden vaikuttavan edelleen laajasti teknisten ja yhteiskunnallisten kehityspiirteiden perustelevina voimina. Ne muotoilevat teknokraattien ja politokraattien toimia. Näiden virheellisten mytologioiden paljastamisen hän nä-

kee intellektuellien kriittiseksi tehtäväksi. Selvennän näitä kivettyimiä ja yritän löytää niiden alta toisenlaista ajattelutapaa.

Mitä Modernin kehityskertomus peittää alleen? Miten se on vinouttanut ajatteluamme? Modernilla ei tässä tarkoiteta yleispositiivista arvoarvostelmaa, »nykyaikaista» myönteisenä arvona. Tämä merkityksen arvolatautuneisuus heijastaa modernistiseen ajatteluun liittyvää normatiivisuutta ja piiloista arvotusta. Sen avulla muut äänet on hiljennetty. Sen kautta modernistinen ajattelu perustelee etnosentrisyytensä.

Modernistisen ajattelun etnosentrisyyden purkaminen johtaa monitahoiseen maailmankuvan muutokseen. Muiden muassa eri tutkimusaloilta tulevat kritiikit purkavat tätä etnosentrisiä;

- Kehitystutkimus purkaa modernistista oletusta länsimaiden ylemmyydestä suhteessa maailman muihin maihin.
- Historiatieteet romuttavat käsityksiä, joiden mukaan historia »alkaisi» vasta modernin periodin alkaessa ja keskiaika olisi ollut »pimeä».
- Naistutkijat purkavat modernistisia käsityksiä »yhteiskunnan» rajoittumisesta modernia kantaneeseen julkiseen tai modernia kantaneeseen palkkatyön tai työelämän sfääriin.
- Monet kulttuurin tutkijat hävittävät myyttiä, että modernin tunnuslauseeksi tullut rationaalisuus olisi toteutunut ja ihmiselle ominainen myyttinen hahmotus hävinnyt. Päinvastoin moderni itse on myytti. Sen keskeisiä myyttiaihteita ovat teknologian tai jatkuvan taloudellisen kasvun myytit. Ne saavat sitä suuremman vinouttavan voiman mitä rationalistisemmalla retoriikalla ne esitetään. (Korte 1988)

Samoin hävitetään myyttiä, että modernin projektin tavoitteeksi ja ihmisihanteeksi tullut individualituminen olisi toteutunut, a priori tosiaasia tai välttämättä edes myönteinen arvo. Kysymykseen subjektiviteetista ja individualiteetistä liittyy juuri tasa-arvo. Modernistisessa ajattelussa se esiintyy ikäänkuin jo toteutuneena, — ei prosessina tai ristiriitaisena tuloksena. Näiden moderniin liittyvien myyttisten oletusten kautta syntyy etnosentrisen ajattelumalli, joka etäännyy reaaliyhteiskunnallisista prosesseista. Tämä myyttinen hahmotus mahdollistaa aivan ilmeisten sukupuolierojen näkymättömyyden. Alkuoletus tasa-arvosta, samanlaisuudesta jäsentää ajattelua vahvemmin kuin ilmeinen havainto erosta ja erilaisuudesta.

Tasa-arvon käsite on liberalistisen oikeusvaltion merkittävä saavutus tai tavoite: kaikilla tulisi olla oikeus samaan kohteluun. Samalla käsitteeseen liittyy monenlaisia harhoja. Sen merkitys muuttuu oletukseksi siitä, että kaikki ovat »yhteismitallisia» tai »samanlaisia». Yhteiskuntatieteissä on käyty 1960-luvulta alkaen laajaa metodikeskustelua. Siinä aikaisemmin erittäin vahvaa survey-tutkimusperinnettä, strukturoitujen kyselyjen monopolia kritisoitiin analogisesta vinoutumasta. Kritisoitiin sitä, että yhteiskuntatieteilijät tutkivat vain mitattavaa, — josta seurasi harha: »sè mitä ei voi mitata, ei ole tärkeää». Mitä ei voi mitata jää näkymätömäksi. Samoin tasa-arvo-käsitteeseen liittyvä mittaamisharha saattaa antaa vaikutelman, että tasa-arvo koskee mitattavissa olevia asioita: edustusprosentteja, palkkamarkkoja tai kotityössä kuluva tuntimäärää. Mittaamisharha tuottaa ja asettaa prosenttiosuudet tasa-arvon tavoitteiksi, ei keinoiksi tai välineiksi saavuttaa tasa-arvo.

Tasa-arvon käsite näyttää näin vinoutuneena »mekaaniselta» käsitteeltä, jolla yritetään kuitenkin jäsentää »orgaanista» reaali maailmaa. Jotta sukupuolten tasa-arvon toteutumista voitaisiin tarkastella näiden modernin myyttien takaa, on tarkasteltava sukupuolijärjestelmän muutoksia suhteessa muihin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Sukupuoli voidaan ymmärtää relationaalisena ja kontekstuaalisena tuotteena, jota yhteiskunnassa koko ajan uusinnetaan ja muovataan. Toisaalta sukupuoli toimii prisma, jonka kautta yhteiskunnallinen muutos välittyy. Sandra Harding (1987) on jaotellut sukupuolijärjestelmän tarkastelun kolmeksi tasoksi: 1) symbolinen, 2) sosiaalinen ja 3) individuaalinen. Symbolisella tarkoitetaan tapaa tai muotoja, joilla kunkin yhteiskunnan symbolijärjestelmässä sukupuoli kuvataan. Tässä ymmärrän sen löyhästi »ideologista» vastavaksi tasoksi. Sosiaalisella tasolla kuvataan sukupuolen mukaista työnjakoa. Individuaalisella tasolla pohditaan lähinnä kunkin yksilön sukupuoleen sosiaalustumista ja sukupuolen tuotetuksi tulemistä. Tasot voidaan nähdä erillisinä, vaikka ne ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Seuraan jatkossa löyhästi tasojaottelua.

Modernin ideologia: Miehen myytti sukupuolettomuudesta, jossa naiset esiintyvät miesten projektoina eivät subjekteina

Suhteessa sukupuolten eroon modernin myy-

tit ovat toimineet miesten hyväksi, peittäen varjoon naisten tehtävät tai roolit yhteiskunnassa. Analogisesti sama on tapahtunut vallan periferiaan sijoittuneille kansakunnille, kulttuureille ja periferiseen asemaan sijoittuneille miehille. Kansallisvaltioiden syntyvaiheen sukupuolijako sitoutui julkisen ja yksityisen jakoon. Jaon miehinen puoli sai näkyvän aseman. Niinpä näkökulmamme pitää edelleen julkista yksityistä tärkeämpänä, työelämää kotielämää tärkeämpänä, — ja julkiseen tai työelämään sitoutuneita ajattelumalleja tärkeämpiä kuin yksityiseen ja kotiin sitoutuneita ajattelumalleja ja rationaliteettejä. Jaottelut kantavat sukupuoleen sitoutuneita ajattelu- ja toimintatapoja.

Jaottelujen puolet ovat irtautuneet toisistaan ja perustoistaan. Sfäärien riippuvuuksia ei enää mielletä. Niinpä esimerkiksi hyvinvointivaltion kasvua kuvataan ikään kuin kasvu vain »tulisi jostakin», eikä nähdä samanaikaisesti perheessä ja kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvia vastaavia muutoksia.

Sosiaalinen taso: Sukupuolen yhteiskuntaa rakenteistava merkitys näkyy selvästi, jos sitä vain katsotaan

Viime talvena saimme lukea valtalehden artikkelista, että keskiverto- tai keskiarvosuomalaisella on vaimo ja kaksi lasta. Tieto tuntuu yllättävältä. Minulta tilastotieteen perusopinnot ovat unohtuneet. Silti tuntuu vaikealta ymmärtää millä toimenpiteellä tulos on saatu, — väestöstä naisia on suurempi osa kuin miehiä.

Muutokset sukupuolijärjestelmässä ovat tällä vuosisadalla — kuten varmaan edeltäneilläkin — olleet voimakkaita. Esimerkiksi Snellmanin valtioajatteluun liittynyt selkeä jaottelu valtion ja kansalaisyhteiskunnan sfääreistä miesten sfääreinä ja perheen sfääristä naisten sfääriinä sai melko pian kokea haaksirikon konkreettisten sosiaalisten muutosten, kuten väestörakenteen muutosten paineesta. Jaottelun ideologinen merkitys tuskin väistyi, vaan tarpeen tullen, sosiaalisesta muutoksesta huolimatta, naiset palautettiin ideologisella tasolla kodin sfääriin. (Turpeinen 1982)

Myöskään naisten hyvinvointivaltion kasvuun monin tavoin liittyvä lisääntynyt osallistuminen työmarkkinoille ei ole läpäissyt vastaavaa ideologista tasoa. Työelämä hahmotetaan olettaen, että työntekijä on mies. Tarkastelun tasojen ristiriitaisuudet saavat käytännön merkityksensä käytännöllisissä asioissa, — siinä raken-

tuuko esimerkiksi työelämän käytäntöjen muuttuminen virheelliselle oletukselle sukupuolesta. Esimerkiksi työmarkkinoilla vallitseva vahva sukupuolen mukainen sektori- ja toimialajako tekee talous- ja teollisuuspoliittisen päätösten kriittiseksi sukupuolijakon uusintamisen kannalta. Jaot yksityiseen ja julkiseen sektoriin ovat nykyisin vahvasti sukupuolella ladatut, kun julkinen sektori näyttää naisistuvan. Organisaatioiden sisäisten rakenteiden muutokset rakenteistavat sukupuolta. Voidaan kysyä perustuvatko esimerkiksi urakehityksen oletusarvot miesten vai naisten elämänkaaren muotoutumiseen. Ovatko meritoitumisen kriteerit miehen vai naisen toimintatavan mukaisia? Miten päätökset teknologian ja organisaatioiden kehittämistä perustuvat oletuksille sukupuolesta?

Piilevän sukupuolioletuksen huomioonottamisen tärkeys ilmenee vasta sitten, kun asiat eivät suju. Esimerkiksi Liisa Rantalaiho (1986) on nostanut esiin naisten tekemän näkymättömän ATK-työn. Kun ihmistyö siirretään koneelle sitten vasta ehkä huomataan, millainen sosiaalinen kitti pitää asiat käynnissä. Samoin voidaan kysyä, miten kähän esimerkiksi hallinnon asiakastyön hyväksyttävyyttä säilyy vain sillä, että asiakastyön naiset käyttävät empatiakykyään, josta ei saa palkan lisää. Naisten työtä työelämässäkin jäsentää toinen, »kodinomainen» rationaliteetti. Sen ominaisuutena on juuri näkymättömyys: työ on hyvää jos se on huomaamattomaa. Tämä ei ole johtanut uraputkeen.

Työelämä strukturoi vahvasti ihmisten sosiaaliset asemat, näin myös työelämän ulkopuolella oleminen. Naisten ristiriitainen asema työ- ja kotielämän välillä synnyttää ristiriitaisen tilanteen. Naisten työn siirtyminen julkiseen sfääriin, kodista työelämään, tekee työn luonteen ristiriitaiseksi. Palkkatyön logiikka synnyttää samanlaiset ammatillistumis- ja professionalisointitendenssit kuin miesten ammattensa varhemmin: erikoistumisen kautta ammatin arvon nostamispyrkimykseen mutta myös erikoistumisen haittoihin. Samaan aikaan naisten työtä kuvaa kuitenkin »kotityön» logiikka. Sille on ominaista työn toistuvuus, toimiminen toisten ihmisten tarpeiden mukaan. Esimerkiksi hallinnon asiakastyön arvioimisen kannalta »toisen logiikan» huomioonottaminen on välttämätöntä.

Helsingin seudun työvoimaongelmia ei voida enää tarkastella näkemättä työmarkkinoiden sukupuolisitoumuksia tai -oletuksia, kuten ei maaseudun emäntäpulaakaan. Voidaan kysyä,

miten sosiaalivaltion naapuriavun kehittymistä korostavat hoivapalvelut perustuvat oletukselle sukupuolesta. Sukupuolineutraali työpaikkailmoittelu ei vielä auta. Mikäli miespalkkansa ja ymmärretään yhä työmarkkinoiden paradigmaattiseksi yksilöksi, syntyy virheitä.

Entä perheessä? Modernistinen oletus perheestä on samalla tavoin erottanut perheen erilliseksi yksiköksi, jota tarkastellaan sinällään ja jonka sisäisiä muutoksia ei liitetä muuhun yhteiskunnalliseen muutokseen. Suhdekäsitteillä ajatellen perhe näyttäytyy yhteiskunnallisen tapahtumisen välityspisteenä; esimerkiksi sosiaalivaltion muutokset liittyvät perheen rakenteistumiseen. Nykyisin koulut ja päiväkodit rakenteistavat vahvasti perhettä ja sen sisäisiä käytäntöjä, tapahtumia perheenjäsenten välillä.

Toinen harha liittyy perheen näkemiseen monoliittisena yksikkönä. Tämä hävittää tiedon siitä, millä tavalla eri politiikat vaikuttavat eri sukupuolta oleviin perheenjäseniin. Donzelot (1979) on hahmottanut palkkatyön rakenteiden tuloa perheen sisään rakenteistamaan perhettä ja toisaalta miten eri »sivilisoimisprosessit» ovat tulleet perheeseen. Hän puhuu sosiaalivaltion alkuvaiheeseen vahvasti liittyvästä lääkärin ja perheenemäntien liitosta. Sillä nostettiin hygienian tasoa, vähennettiin sairastavuutta, saatettiin alkoholiongelmia kuriin niin, että miehet saatiin työkuuntoisina palkkatyöhön, ja niin edelleen. Liitto solmittiin perheen naisten kanssa. Naiset saivat samalla valtaa perheessä ja toimivat sosiaalivaltion kontrolloijina perheen sisällä. Perhe koostuu erillisistä yksilöistä joiden asema ei välttämättä ole samanlainen.

Kolmanneksi perheet koostuvat monenlaisista ihmisryhmistä. Myös perheettömyys rakenteistaa ihmisen elämää yhtä vahvasti kuin perhe. Suomessa köyhyysloukkuun joutuvat miehet, eivät naiset kuten useissa länsimaissa. On syytä miettiä: Miten miesten köyhyys liittyy juuri perheettömyyteen? Miksi ja miten naisten tutkijanuran ongelmat liittyvät perheettömyyteen enemmän kuin kaksinkertaiseen työpäivään?

Edellä mainittuja prosesseja ei voida käsitellä mekaanisesta tasa-arvokäsitteestä edeten; lähtemällä tabuksi muotoutuneesta käsityksestä, jonka mukaan

- meillä jo vallitsee tasa-arvo,
- tasa-arvo on aritmeettista, naisten on päästävä miesten asettamaan normiin,
- tasa-arvon mitta ovat prosentit ja pennit, mitattavissa olevat asiat kuuluvat tasa-arvon piiriin.

Modernistisen valtionhallinnon lohkoutumisen ja erikoistumisen logiikka toimii tavalla, jolla sukupuolten tasa-arvon ongelma instituutionaisoidaan yhdeksi hallintoyksiköksi byrokraattiseen rakenteeseen. Tästä asemastaan se voi yrittää toimia »erityisintressin artikuloijana», kun samaan aikaan hallinnon sukupuolta rakenteistavat muut toimet voivat vapaasti toimia sen pyrkimyksiä vastaan. Suomen kansallisena erityispiirteenä on — ei se kuuluisa naisten tasa-arvoisuus — vaan pikemminkin vahva usko tasa-arvon mekanistiseen käsitteeseen, joka peittää sen tosiasian, että sukupuolia on kaksi, ja että niiden sosiaaliset asemat ovat erilaiset. Suomi on hämmästyttävällä tavalla pystynyt käsittelemään monet politiikan alueet, esimerkiksi aborttikäytöksen, ikään kuin ne eivät koskettaisi erityisellä tavalla naisten asemaa. Mekanistinen tasa-arvokäsite on paremminkin sulkenut naisten suut. Sen »tasoitus miesten tasolle»-periaate on toiminut esteenä ajattelun syventämiselle. Sen prosenttijattelu tasa-arvon päämääränä, ei keinona, on tuottanut keskustelut naisista armeijaan. Niissä sosiaalisen ja symbolisen tason perustelujen sekoittaminen on johtanut naurettaviin tuloksiin. Armeija huolehtii maanpuolustustehtävänsä ohella epävirallisesti lähinnä ideologisen tai symbolisen tason sukupuolen uusintamistehtävistä. Sosiaalisen tason ongelma, eli ikäluokien pieneneminen, asettuu tämän kanssa vahaan ristiriitaan.

Individuaalinen taso: Poliitiikan tulosten »mittareita» ovat ihmisten onnellisuus ja heidän mahdollisuutensa ratkaista arkielämän ongelmia

Lopuksi sukupuolijärjestelmän jännitteistä nousevista ongelmista. Esimerkiksi tutkija Risto Heiskala (1989) on varoitellut sukupuolijärjestelmän pahoista yhteiskunnallisista patologioista. Suomessa niitä mitataan mahdollisesti pakolais- ja siirtolais-kysymyksen yhteydessä.

Kolmannella, individuaalisen sukupuolen ja arkielämän tasolla mitataan politiikan vaikutukset sukupuolijärjestelmään. Kirjoittamispäivänä postin tuomissa lehdissä oli kaksi elämäntarinaa, joilla voimme arvioida harjoitettua politiikkaa. Molemmat ovat eri sukupuolviin kuuluvien miesten kertomuksia. Tämä tekee ne uskottavammiksi kuin vastaavat naisten kertomukset; symbolisen järjestyksen säännöstoilä vastaava naisen teksti näyttäisi ehkä »sub-

jektiivisemmalta». Toisaalta tämä kuvastanee todellista tilannetta: miehillä menee huonosti. Elämästä on tullut psyykinen vankila, itse ei osata muuttaa tai analysoida tilannetta. Kyseessä on sukupuolijärjestelmän patologia. Se ei ole välttämättä vain yksilötason tragedia vaan sillä on tai voi olla vahvat yhteiskunnalliset vaikutukset. Sukupuolijärjestelmä on suhdekäsite. Patologia on ongelma molemmille sukupuolille, mutta eri tavalla. Kun naisten elämä ja työ jäävät heijastumatta symbolisen tai ideologisen sfääriin, naisten puheita ei oteta vakavasti. Heidän työtään ei arvosteta. Miesten ongelma on arkielämän piiriin ja siten oman elämän hallinnan vaillinaiseksi jääminen. Näiden patologioiden purkaminen saattaisi johtaa tasa-arvoon.

LÄHTEET

- Donzelot Jacques. *The Policing of Families*, Hutchinson, London 1979
- Heiskala Risto. *Sukupuoli modernissa: Beckin yksilöllistymisteesi ja kulttuuriset koodit*, *Sosiologia* 1/1989, 15—20
- Korte Irma. *Nainen ja myyttinen nainen*, Yliopistopaino, Helsinki 1988
- Rantalaiho Liisa (toim.). *Toimistotyö, toimistotyöntekijät ja toimistoautomaatio*, Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tutkimuslaitos, sarja B 45/1986
- Turpeinen Kristiina. *J.V. Snellman ja naiskysymyksen uudelleenasettaminen* (julkaisematon käsikirjoitus), 1982
- von Wright Georg Henrik. *Edistyksen myytti*, Puheen-
vuoro keskusteluun modernista, *Tiede&Edistys* 1/1989,6—26.